

Kultur med returret:

repatrieringens logik, etik og romantik

Anmeldelse af *UTIMUT. Past Heritage – Future Partnerships. Discussions on Repatriation in the 21st Century*, red. Mille Gabriel & Jens Dahl, København 2008.

af Mads Daughjerg, adjunkt, Aarhus Universitet

Repatriering er et varmt emne i den internationale museumsverden. Overalt mødes vestlige museer af krav fra "indfødte" grupper om tilbagelevering af kulturgenstande, som disse grupper anser for deres. Feltet er en betændt symbolsk kampzone af modstridende krav, interesser og forståelser, som får meget håndgribelige udtryk i sagerne om tilbagelevering. Udgivelsen UTIMUT samler en række bidrag fra specialister på området og giver et nuanceret indblik i repatrieringens spændinger og potentialer.

Når grupper og samfund overalt på kloden kræver "deres" kulturgenstande tilbage fra de vestlige museer, som huser dem, kolliderer bløde og diffuse identitetsmæssige etikker med hårde og håndfaste juridiske logikker. I denne bog, som udspringer af en international konference om repatriering afholdt på Grønland i 2007, sætter en række internationale forskere og museumsfolk fra en vifte af fagdiscipliner spot på tilbageleveringen som senmoderne fænomen. Daniel Thorleifsen, Grønlands Nationalmuseums direktør, som har skrevet et kort forord til bogen, påpeger, at dens sigte ikke er at revse tidligere kolonimagter, men "*to look forward to future collaboration and partnership*" (s. 9). Og ifølge Mille Gabriel, en af bogens redaktører og en hovedkraft bag 2007-konferencen, er dens hovedbudskab, at "*such partnerships must be formed in a spirit of reconciliation and equitable exchange*" (s. 13). Det handler altså om fremtidens potentialer frem for fortidens synder; om at fremlægge og diskutere mulige modeller for samarbejde, resurse-delning, udlån og cirkulering af genstande, og det som kaldes "joint management" af den omstridte arv.

Bogen er spækket med artikler fra konferencens bidragsydere og er altovervejende udbytterig læsning for den, som vil forstå kompleksiteten i tilbageleveringssagerne. Bidragene spænder vidt og lever ikke altid op til redaktørernes ikke-bebrejdede dagsorden; enkelte skribenter har svært ved at komme ud af skyttegravene. Men det gør ikke udgivelsen mindre værd som en velegnet introduktion

til feltet, at stemmerne fra de forurettede også er med; snarere tilfører det bogen en klædelig dissonans, at ikke alle er enige og retter ind efter forsonings- og forståelses-diskursen. Med andre ord er der tale om en righoldig kilde til oplysning og refleksion, som ikke lader læseren i tvivl om, at også bogens bidragsydere er positionerede: de har alle deres egne faglige, geografiske og politiske ståsteder og biografier, som farver deres bidrag.

Anmeldelsen her er ikke nogen stringent gennemgang af samtlige bogens 18 artikler og deres respektive pointer og talrige casestudier. I stedet er udvalgt en række grundlæggende temaer og pointer, som denne anmelder fandt særligt perspektivrige i diskussionen af repatrieringens ofte modstridende rationaler og grumsede gråzoner.

Vesten og Resten og tingenes orden

Repatrieringssagerne er kondensater af problematiske postkoloniale relationer mellem "Vesten og Resten". Et af de paradokser, bogen tager op, er, at de angiveligt "indfødte" krav skal fremsættes i vestens sprog for at blive tilkendt gyldighed. Grupper og samfund, som vil til orde, må ty til vestlige kategoriseringer og kanaler for overhovedet at tildeles en stemme. Neil Curtis, skotsk antropolog og museumsmand, påpeger dette i et af bogens mest tankevækkende indlæg:

"As people articulate their claims for land or objects now in Western hands, they are forced to do

so in ways that may be unlike their traditional beliefs, ultimately affecting their own view of themselves". (s.48)

Curtis forsøger at tackle dette grundvilkår i sit eget museum, Marischal Museum i Aberdeen, og kommer med bud på opblødninger og alternativer, der anerkender ikke-vestlige perspektiver. Men kampen er op ad bakke, fordi det felt, hvori den udkæmpes, er indrammet og defineret af historisk indlejrede, vestlige opfattelser af centrale begreber som "museum", "kulturarv" og "ejerskab", og af, hvad der udgør et individ, en kultur eller en nation. Curtis påpeger, med henvisning til sin kollega Tim Ingold (2000), at det også gælder begrebet "forfædre", som er rodfæstet i en vestlig opfattelse af relationen mellem tid, sted og befolkning – og den opfattelse af *arv* og *ret*, som følger med.

Her er vi inde ved kernen af repatrieringen og de rationaler, den bygger på. Det er det, den amerikanske antropolog Richard Handler har kaldt "den materielle kulturs fetichisme" (1985: 194), altså selve idéen om, at ting eller materiel kultur står for og *begrunder* et folks eller en gruppes legitime ret til at eksistere som gruppe. Denne "tingenes orden" sættes kun sjældent til diskussion i *UTIMUT*. En af de få, der gør det, er Martin Skrydstrup, som i sit bidrag påpeger tre basale rationaler, som tages for givne i debatterne om repatriering, men som fortjener diskussion. For det første, siger han – i tråd med Handlers pointe ovenfor – antages materielle genstande at være tæt forbundne med, og konstituerende elementer for, kulturel identitet. Samhørigheden mellem specifikke ting, mennesker og steder sporer han tilbage til 1800-tallets nationsbygningsprojekter, som opdyrkede opfattelserne af disse forbindelser som naturgivne og uden for enhver diskussion. For det andet, hævder Skrydstrup, bygger repatrieringskravene på en enighed om, at genstandene forlod deres oprindelige "hjem" på uredelig vis. Og for det tredje er nutidens repatrieringsiver modelleret omkring en uimodsagt antagelse om, at "vi" bør fremme "kulturel diversitet". Denne sidste antagelse, som eksemplificeres tydeligst i UNESCOs verdensomspændende arbejde, er ikke nødvendigvis indiskutabel og tilforladelig. Skrydstrup trækker kort men nyttigt trådene tilbage til tyske Johann Gottfried Herder (1744-1803) og det relativistisk-romantiske kultur-

begreb, han lancerede i slutningen af 1700-tallet, og som fik (og stadig har) enorm udbredelse og tilslutning – ikke mindst i Danmark, hvor 1800-tallets store ånder med Grundtvig i spidsen stod i direkte gæld til Herder. I denne tankegang er en kultur at forstå som den iboende samhørighed og det slægtskab, der gennem blod, arv og sprog binder et folk sammen med dets land og dets skikke. Med Herder får vi forestillingen om enhed mellem kultur, sprog og *folkesjæl*, og ideen om, at når grupper af mennesker én gang har fundet deres plads, så ligger deres kultur fast; den kan ikke ændres, selvom man flytter eller flyttes (Hastrup 2006: 9). Relativismen – den, som i dag har form af en hyldet til diversiteten hos fx UNESCO – ligger i, at alle "kulturer" hos Herder eksisterer som parallelle, men hermetisk lukkede øer i et hav af mangfoldighed.

Skrydstrup pointerer altså, at vor tids repatrieringsdiskurs synes at hvile på en i bund og grund herdersk kulturforståelse: hvert folk sit sted, sine ting, sin ånd, sin kultur. Problemet for både antropologien og arkæologien er da naturligvis, at fagkundskaben har flyttet sig radikalt siden Herder og demonstreret, hvordan "kultur" langt fra er en én gang given essens, men derimod konstant foranderlig, omformelig og til forhandling. Som Kirsten Hastrup har formuleret det, er det:

"betænkeligt, at UNESCO forestiller sig kulturer som naturlige arter. Kultur er en flydende størrelse, der ikke er ret meget i sig selv, men som gør noget og kan bruges på mange måder"

(2006: 9, original kursiv).

Faren for fortolkningens permanens

En beslægtet bekymret pegefinger rejser Liv Nilsson Stutz, en af de få fagarkæologer, som har bidraget til *UTIMUT*. I sin komparative analyse af repatrieringspolitik i Sverige, USA og Israel påpeger hun faren for det, hun kalder "fortolkningens permanens". De, som fremsætter kravene om tilbageførsel, er ofte drevet af ganske nagelfaste overbevisninger om, hvad de attråede genstande *er* og betyder. Ved at give eksempler på, hvordan fremsætterne kan have racistiske og fundamentalistiske dagsordner – med Kennewick-manden som det mest absurde eksempel – fremhæver Nilsson Stutz den latente fare for fastfrysning af fortolkning; risikoen for, at en relativistisk og eksklusivistisk tendens

breder sig, hvor kun insiders i gruppen tilkendes nogen som helst ret til at udtale sig. I den forbindelse er det i dansk sammenhæng værd at bemærke, at Dansk Folkeparti frem-står som de ivrigste fortalere for repatriering: ikke bare danske, men alle verdens ting må så vidt muligt "hjem" i den muld, hvor de "hører til" (hør fx P1-udsendelsen *Kulturkontoret* fra 16. januar 2009).

Nilsson Stutz træder varsomt i sin artikel, vel vidende, at det er et minefelt, hun bevæger sig i. Kulturfagene antropologi og arkæologi er i høj grad selv viklet ind i miseren, eftersom netop disse fag længe stod i nationalismens og kolonialismens tjeneste. Ikke mindst arkæologien blev fra sin fødsel i midten af det nittende århundrede i høj grad en legitimerende videnskab for fortællingerne om folkenes rødder og fordums bedrifter – en tendens, der er blevet fremhævet som særlig markant i Danmark (Sørensen 1996; Díaz-Andreu 2001). Nilsson Stutz påviser denne kulturfagernes "mørke arv" og deres medskyld i installeringen af en relativistisk kulturopfattelse i samfundet uden for universitetets mure. Det er en bred og vanskelig nedbrydelig populæropfattelse, som nu komplicerer det forehavende, hun selv og andre er ude i: at hendele opmærksomheden på et processuelt og åbent kulturbegreb og råbe vagt i gevær, før Herders nye apostle installerer permanente fortolkninger og dermed saboterer det videnskabelige virke, som må insistere på vedholdende kritik, afsøgning og retten til nyfortolkning af etablerede sandheder.

Sprogets spændetrøje

Mens jeg har fremhævet nogle af bogens bidrag for at tage fat om repatrieringens grundlag og ureflekterede selvfølgeligheder, synes andre at befinde sig med begge ben solidt plantet i den romantisk-relativistiske muld. Især hænger en række af bogens bidragydere fast i en ureflekteret sprogbrug, som i mine øjne fastholder og reproducerer den herderske uoverskridelighed mellem kulturer. Det sker fx for George Abungu i hans i øvrigt rammende kritik af den såkaldte "Declaration on the Importance and Value of Universal Museums" som 19 vestlige megamuseer (British Museum, Louvre, m.fl.) underskrev i 2002. Deklarationens idé er, at disse museer ikke (længere) ser sig selv som nationale institutioner, men derimod som *universelle* museer; forvaltere af

hele menneskehedens arv. Heraf følger en logisk ret til afvisning af den stadige strøm af repatrieringskrav, museerne er udsat for, for nu er tingene jo vores allesammens og i de bedste hænder (se diskussionen i Lewis (ed.) 2004). Ikke overraskende ligger alle de såkaldt universelle museer i Europa og Nordamerika. Abungu fremhæver hulheden i de kosmopolitiske erklæringer, men han gør det i et uheldigt og unuanceret os/dem sprogbrug, som tenderer mod en blod-og-jord ideologi. Således insisterer han på de enkelte "folks" fra forfædrene nedarvede rettigheder og kulturarvens naturgivne relation til dette folk. Når han med bred pensel fremhæver slaveriet som en "indgroet del af den afrikanske psyke" (s. 35), er der ikke langt til Herders folkeånd.

Flere af bogens øvrige artikler hænger fast i en sprogbrug, som på trods af gode hensigter synes at fastholde en grundtone af uoversættelighed og uoverstigelig forskel mellem os og dem. Eeva-Kristiina Harlins artikel om den samiske situation bærer overskriften "Repatriation as knowledge sharing" og handler om udveksling og gensidig forståelse. Alligevel konkluderer hun: "*The right to administer one's own heritage is a right to one's own past*" (s. 199). Det kan nok være, vi kan dele, men lighedstegnene mellem folk, territorium og genstande står ved magt. Der er en velment, men fastfrysende kulturalisme på spil (Stjernfelt & Eriksen 2008; og se Hannerz 1999), som næppe gavner forsøgene på at gentænke fremtidens partnerskaber.

Ekstremt udtalt bliver skyttegravsretorikken i bogens mest direkte appel til tilbagelevering fremført af Nicoletta Divari-Valakou fra det græske kulturministerium. Hun kræver indtrængende de berømte, omstridte Parthenon-skulpturer – også kendt som *the Elgin Marbles* – som befinder sig på British Museum, tilbage til Athen. Argumentationen er interessant, fordi den kombinerer den herdersk-relativistiske retorik med universalistiske besværgelser. Parthenon er unik, hævder hun – "*given its stature as a monument of outstanding universal value*" (s. 116). Det er således ikke alene den græske stolthed, der kan reetableres ved tilbageførsel, men så at sige hele menneskehedens:

"It is evident that only if the unity of the whole is again acquired, by reuniting all its dismembered

parts, can the Parthenon be re-established as a supreme symbol of universal spirit.” (s.117)

Denne evidens (som altså ikke er gået op for det ligeledes universalistiske British Museum endnu) forsvarer Divari-Valakou med henvisning til en række FN-resolutioner og erklæringer samt allerede tilbageleveret gods fra universitetet i Heidelberg. Her vendes de kosmopolitiske pointer fra de selvproklamerede ”universelle” museer så at sige på hovedet: kun ved at få tingene bragt hjem på rette sted antages menneskeheden som helhed at kunne sejre. Under den sælsomme relativistisk-universalistiske retorik bygger Divari-Valakous indlæg naturligvis på stærke nationalpolitiske (og økonomiske) interesser.

Ud med sproget

Jeg har fremhævet nogle af bogens mere utilslørede stemmer fra skyttegravene ovenfor. Men selv i en række indlæg fra anerkendte autoriteter i repatrieringsspørgsmålene finder man tilløb til en mere subtil og ureflekteret os/dem diskurs, som jeg finder uheldig. Når Moira Simpson eksempelvis vedbliver at tale om repatrieringens gavn for tingenes ”source communities”, opretholder hun det herderske kludetæppe af kulturer, som hver især har ret til deres egne ting. Og når Jack Lohman gentagne gange fremhæver ”os” og ”vores” forpligtelser, dyrker han i mine øjne skellet mellem Vesten og Resten. I denne diskurs af ”vores” respekt for ”deres” rettigheder, og af klodens

skrøbelige diversitet, genetableres de velkendte magtmønstre og de velkendte skyldsspørgsmål. Lohman argumenterer i sin i øvrigt udmærkede artikel for en agtpågivenhed over for og en skelnen mellem centrale begreber som ”restitution”, ”return” og ”repatriation”. Det er al ære værd, men så vidt jeg kan se, er de forræderiske termer snarere de små ”banale” stedord som *vi*, *de*, *vores* og *deres* (se Billig 1995). Deres ureflekterede siven gennem systemerne er med til at fastfryse kategorierne.

Modsat viser Curtis i sit bidrag, hvordan en skarp opmærksomhed på den vestlige *bias* i kulturarvssektorens kategoriseringer og begreber kan være vejen frem. Og med Skrydstrup kan man opfordre til en grundlæggende – men derfor naturligvis også vanskeligt gennemførlig – gentænkning af hele repatrieringens vokabularium:

Perhaps distinctions between “source and market countries” or between “national and universal heritage” and anachronistic concepts of culture have brought the debate to an impasse. Perhaps the real problem is that we have yet to invent a new language, a new lexicography, less loaded with Darwinian and colonial legacies. (s.62)

Anbefalingen er hermed givet videre: ud med sproget, ind med et nyt. *UTIMUT* er et glimrende sted at begynde en sådan gentænkning, fyldt som den er af fortællinger om returrettens paradokser og etiske fordringer og udfordringer.

Litteratur

(Hvor blot et sidetal er angivet i brødteksten, er henvisningen til *UTIMUT*)

Billig, M. 1995

Banal Nationalism. London: Sage.

Díaz-Andreu, M. 2001

Guest editor's introduction: Nationalism and archaeology. *Nations and Nationalism*, vol. 7(4) s.429-440

Handler, R. 1985

On having a culture. Nationalism and the Preservation of Quebec's *Patrimoine*. s.192-217

i Stocking, G.W. (ed.) *Objects and Others. Essays on Museums and Material Culture*.

Wisconsin: University of Wisconsin Press.

Hastrup, K. 2006

Den uhåndgribelige kulturarv – En konvention til debat.

s.7-15

i: *Begrebet immateriel kulturarv*.

Kulturministeriet.

Hannerz U. 1999

Reflections on Varieties of culturespeak.

European journal of Cultural Studies, vol. 2(3) s.393-407

Ingold, T. 2000

Ancestry, generation, substance, memory, land. s.132-151

I Ingold 2000: *The Perception of the Environment. Essays in livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.

Lewis, G. (ed.) 2004

ICOM News, vol. 57(1), special issue: Universal Museums.

Sørensen, M.L.S. 1996

The fall of a nation, the birth of a subject: the national use of archaeology in nineteenth-century Denmark. s.24-47

i: Díaz-Andreu, M. & T. Champion (eds) *Nationalism and Archaeology in Europe*. London: UCL Press.

Stjernfelt, F. & J.M. Eriksen 2008

Adskillelsens politik.

København: Lindhardt & Ringhof.